

THƯỜNG THỨC TRUNG QUỐC HỌC

CUỘC ĐỜI TƯ MÃ QUANG VÀ QUÁ TRÌNH BIÊN SOẠN TỰ TRỊ THÔNG GIÁM

Thiên “Tư Mã Quang truyện” trong bộ *Tống sử* có câu chuyện “Kích ung cứu hữu” (Đập chum cứu bạn) như sau: Một đám trẻ đang đùa vui trong sân, có một đứa trẻ lên miệng chiếc chum đựng đầy nước, bị trượt chân ngã vào. Tình thế vô cùng nguy cấp. Bọn trẻ không biết phải làm gì, sợ hãi bỏ chạy; chỉ có một đứa bình tĩnh nhặt một hòn đá, ra sức đập vỡ chiếc chum, nước ào ạt chảy ra, đứa trẻ đang chìm trong nước thoát chết. Cậu bé quyết đoán, thông minh cơ trí cứu người đó chính là Tư Mã Quang, sau này trở thành nhà sử học vĩ đại của Trung Quốc, nhà chính trị nổi tiếng thời kỳ Bắc Tống (960-1127).

Tư Mã Quang tự là Quân Thực, hiệu là Vu Phu; cuối đời đổi hiệu là Vu Tẩu, quê ở Tốc Thủy, huyện Thiểm Châu Hạ (nay là tỉnh Sơn Tây), nên người đời gọi là “Tốc Thủy tiên sinh”. Ông sinh năm Thiên Hỷ thứ ba thời Tống Chân Tông (1019), đỗ tiến sĩ năm 20 tuổi. Thời Tống Nhân Tông, Tư Mã Quang đến kinh sư Biện Kinh (nay là huyện Khai Phong, tỉnh Hà Nam) làm quan, lên tới chức Thiên chương các đãi chế, kiêm Thị giảng và Tri gián viện; thời Tống Anh Tông, ông làm Long đồ các trực học sĩ; năm đầu Tống Thần Tông, ông nhậm chức Hàn

lâm học sĩ kiêm Thị độc học sĩ và Ngự sử trung thừa. Tư Mã Quang từng dâng số bàn về ba điều trọng yếu của việc tu thân là: Nhân, Minh, Vũ (võ); và ba điều trọng yếu trong việc trị quốc là: Quan nhân, Tín thực, Tất phạt. Luận bàn của ông về những vấn đề trên là khá thấu đáo. Khi Vương An Thạch thực thi biến pháp, ông cực lực phản đối, nên bị tẩy chay. Sau đó, ông về ẩn cư tại Lạc Dương, dốc sức biên soạn *Tự trị thông giám*. Thời Tống Triết Tông chính cực biến loạn, Tư Mã Quang ứng chiếu nhập kinh, làm Tể tướng trong 6 tháng. Chỉ trong nửa năm ngắn ngủi, ông đã xóa bỏ toàn bộ tân pháp của Vương An Thạch. Trước đây, một số sử gia coi cuộc đấu tranh giữa Vương An Thạch với Tư Mã Quang là cuộc đấu tranh giữa phái cải cách và phái bảo thủ; khẳng định Vương An Thạch là nhà cải cách, Tư Mã Quang thuộc phái bảo thủ. Song, khoảng 30 năm lại đây, nhiều bài viết của các nhà nghiên cứu lại cho rằng cuộc đấu tranh giữa Tư Mã Quang và Vương An Thạch chỉ là sự phản ánh quan điểm khác nhau giữa hai phái trong nội bộ giai cấp địa chủ trên vấn đề *thời thế* và *cải cách*. Tháng 9 năm Tống Triết Tông nguyên niên (1086), Tư Mã Quang mất do bệnh trọng, thọ 68 tuổi.

Ông được truy tặng danh hiệu “Ôn quốc công”, thụy hiệu là “Văn Chính” nên người đời sau còn gọi ông là “Tư Mã Ôn công”, “Tư Mã Văn Chính công”.

Tư Mã Quang cần cù, hiếu học từ nhỏ. Năm 6 tuổi, được cha và anh dạy dỗ, cậu bắt đầu tập viết, đọc sách; lên 7 tuổi, lời nói và việc làm đã tỏ ra là đứa trẻ thông minh, cẩn trọng. Về đại ý của *Tả thị xuân thu*, cậu bé Tư Mã Quang đã phần nào hiểu được. Sau đó, trong suốt mấy chục năm, Tư Mã Quang ngày ngày không rời sách; đọc và nghĩ, nghĩ rồi lại đọc. Cuối cùng, ông trở thành người có học thức vô cùng uyên bác, từ kinh sử bách gia cho đến âm nhạc, luật lịch, thiên văn, toán pháp..., ông hầu như đều am hiểu.

Tư Mã Quang trước tác khá nhiều. Theo *Tống sử - Nghệ văn chí*, tác phẩm của ông có 37 loại, nhưng lưu truyền đến nay chỉ còn 16 loại, gồm hơn 457 quyển, chủ yếu là: 294 quyển *Tư trị thông giám*, 30 quyển *Tư trị thông giám mục lục*, 30 quyển *Tư trị thông giám khảo dị*, 80 quyển *Truyện gia tập*, 20 quyển *Kê cổ lục*, 16 quyển *Tốc thủy kỹ văn*, 6 quyển *Ôn công dịch hội*, 45 quyển *Loại biên* và 10 quyển *Thư nghị*. Trong đó, nổi tiếng nhất là *Tư trị thông giám* – bộ danh trước sử học mà Tư Mã Quang đã dồn tinh lực suốt cuộc đời để hoàn thành.

Tư trị thông giám là tác phẩm sử học đồ sộ, có giá trị rất lớn do Tư Mã Quang biên soạn. Thoạt đầu, ông viết 8 quyển biên niên sử, từ thời Chiến quốc đến Tần nhị thế, đặt tên là *Thông chí*. Năm Trị Bình nguyên niên (1064), Tư Mã Quang dâng bộ sách này lên vua Tống Anh Tông. Năm Trị Bình thứ ba, Anh Tông lệnh cho ông tự tuyển thuộc quan, lập một cục chuyên môn để tiếp tục biên soạn lịch sử Trung Quốc. Tống Thần Tông

tức vị, bèn viết “Lời tựa” cho bộ sách này, trong đó có câu: “Giám vu vãng sự, hữu tư vu trị đạo” (Soi xét việc xưa, lấy làm bài học để trị đạo), và đặt tên cho bộ sách là *Tư trị thông giám*, gọi tắt là *Thông giám*. Năm Nguyên Phong thứ 7 (1084), bộ sách được hoàn thành sau 19 năm biên soạn.

Thông giám kế thừa thể biên niên của *Tả truyện*, lại có quy mô thông sử của *Sử ký*, trở thành bộ thông sử thể biên niên đầu tiên của Trung Quốc.

Có hai nguyên nhân khiến Tư Mã Quang viết *Thông giám*. Một là, từ nhỏ Tư Mã Quang đã yêu thích sử học; sau khi ra làm quan, ông vẫn say mê nghiên cứu lịch sử. Trong quá trình nghiên cứu, ông phát hiện đương thời còn thiếu một bộ thông sử thể biên niên xuyên suốt từ cổ đến kim (quán cổ thông kim), nên bèn quyết tâm biên soạn bộ sử như mong muốn; hai là, Tư Mã Quang quan niệm lịch sử như tấm gương, từ sự trị – loạn – hưng – vong qua các triều đại có thể rút ra những bài học có ích cho đời. Về phía tầng lớp thống trị triều Tống thì sau khi trải qua nhiều động loạn trong thời gian dài, họ có nhu cầu bức thiết tổng kết kinh nghiệm lịch sử để qua đó rút ra những bài học, nhằm củng cố nền thống trị phong kiến của vương triều. *Thông giám* đã ra đời trong điều kiện lịch sử như vậy.

Trình tự biên soạn *Thông giám*, về đại thể có thể chia thành 3 giai đoạn: Trước hết là viết Tổng mục lục (tòng mục); tiếp đến là soạn những bộ tư liệu theo mục lục (trường biên); cuối cùng là lược bỏ, sửa chữa và định bản (san cải định cáo). Cách làm của “Tòng mục” là, trước hết, những người cộng tác thu thập tư liệu, sắp xếp theo thời gian, rồi lần lượt tập hợp chúng theo ngày, tháng, năm

tương ứng. Cách làm của “Trường biên” là kiểm tra lại toàn bộ tư liệu đã được sắp xếp; tiến hành phân tích, giám định, khảo chứng những chỗ giống nhau hoặc khác nhau; loại bỏ những tài liệu giả, giữ lại những tài liệu thật; tổng hợp quy nạp; soạn thành những bộ tư liệu hoàn chỉnh. Cuối cùng, trên cơ sở của những tập “Trường biên”, bản thân Tư Mã Quang đảm nhận việc san định, gạn lọc lấy tinh hoa, soạn thành bộ *Tư trị thông giám*. Công việc này vô cùng tỉ mỉ, cực kỳ gian nan. Nghe nói, bộ *Đường kỷ trường biên* vốn có hơn 600 quyển, Tư Mã Quang đã phải biên soạn, sửa chữa nhiều lần trong suốt 4 năm; sau khi san định thì chỉ còn 81 quyển.

Tài liệu trong *Thông giám* vô cùng rộng. Ngoài chính sử ra, còn có 322 loại tài liệu liên quan đến dã sử, truyện trạng, văn tập, phả lục, vv... Những sách cổ này, đến nay phần lớn đã mất, cho nên *Thông giám* còn có giá trị sử liệu rất cao, đồng thời có tác dụng giúp giới học thuật tìm lại nhiều tài liệu đã mất.

Là nhà sử học thành thực, nghiêm cẩn, Tư Mã Quang viết *Thông giám* đã không sử dụng phương pháp khen chê của *Xuân thu*, cũng không chủ trương phân biệt chính thống hay phi chính thống. Theo ông, viết lịch sử phải thẳng thắn trung thực, mới có thể phù hợp với sự thực và tiệm cận với lẽ công bằng. Ông cũng cho rằng, tự sự với nghị luận nhất định phải tách bạch rõ ràng. Tự sự tất phải khách quan chân thực, nghị luận thì có thể bày tỏ ý kiến của mình. Trong bộ *Thông giám*, với hình thức “Thần Quang viết:...”, Tư Mã Quang đã viết 118 thiên bình luận. Thái độ nghiêm cẩn khi viết sử của Tư Mã Quang còn biểu hiện ở thể lệ và sự khảo đính sử liệu của ông trong toàn

bộ danh trước *Tư trị thông giám*. Về hình thức, thì văn chương trau chuốt, cú pháp khuôn thước, hết sức thận trọng. Vì thế, thể lệ và văn phong của *Tư trị thông giám* nhất quán từ đầu đến cuối, như được viết chỉ bởi một người.

Phương pháp biên soạn *Thông giám* cũng xứng đáng được các sử gia đời sau học tập. Tư Mã Quang phụng mệnh lập cục biên soạn sử, tự tuyển người cộng tác. Những nhà sử học nổi tiếng đương thời như: Lưu Ban, Lưu Thứ và Phạm Tổ Vũ đều tham gia công tác biên soạn. Mỗi người trong số họ đều có sở trường riêng, nhận sự phân công rõ ràng, cùng nhau hợp tác, cuối cùng đều hoàn thành xuất sắc nhiệm vụ của mình. Bởi vậy, xét trên phương diện phương pháp biên soạn sách sử, *Tư trị thông giám* thực sự xứng đáng là một mẫu mực.

DUY ĐẠT biên khảo

SÁCH THAM KHẢO

1. *Tư trị thông giám toàn dịch* (quyển 1), Quý Châu nhân dân xuất bản xã, 1990. Tác giả: Tư Mã Quang; Hiệu đính: Trương Thuấn Huy; Chủ biên: Lý Quốc Tường, Cố Chí Hoa, Trần úy Tùng.
2. Nhiều tác giả: *Lịch sử văn hóa Trung Quốc* (Bản dịch tiếng Việt), tập II, NXB Văn hóa thông tin, Hà Nội, 1999.
3. Nhiều tác giả: *Trung Quốc lịch sử tam bách đề*, Thượng Hải cổ tịch xuất bản xã, 1988.
4. Trình Dự Trình: *Trung Quốc văn hóa yếu lược*, Ngoại ngữ giáo dục dữ nghiên cứu xuất bản xã, Bắc Kinh, 1998.
5. Nhiều tác giả: *Từ hải*, Thượng Hải từ thư xuất bản xã, 1998.

